

Abstract

Truth and obedience. Carl Christoffer Gjörwell as publicist and propagandist. Mathias Persson, PhD in the History of Science and Ideas, Researcher at the Department of Economic History, Uppsala University, Sweden, mathias.persson@ekhist.uu.se

The publicist Carl Christoffer Gjörwell (1731–1811) was an important figure in the Swedish eighteenth-century public sphere. Besides collecting and disseminating news, he served as a propagandist for first the ruling Hat Party, then King Gustav III (1746–1792). This article highlights Gjörwell's double function as publicist and propagandist by investigating how he represented Gustav III at the beginning and at the end of the ever-more autocratic monarch's reign; more specifically, the renderings of Gustav's *coup d'état* (1772) and the war against Russia (1788–1790). On a more general level, the analysis explores an oft-neglected facet of the early modern public sphere, namely the presence of the powers that be in the expansive media landscape. In so doing, the study contributes to the ongoing revision of Jürgen Habermas' thesis about an autonomous and oppositional public sphere, which has rightfully been criticised for not recognizing the substantial role played by the state.

Keywords: Carl Christoffer Gjörwell, King Gustav III, propaganda, media

Sanning och lydnad

*Carl Christoffer Gjörwell
som gustaviansk propagandist*

MATHIAS PERSSON*

Publicistik och propaganda

Carl Christoffer Gjörwell den äldre (1731–1811) var en av den nymornade svenska offentlighetens mest betydelsefulla aktörer, trots att bristande affärssinne och dålig lönsamhet tenderade göra hans periodiska skrifter kortlivade.¹ Han förenade tidningsutgivning med propagandaverksamhet i makthavarnas tjänst. Publicistiken och propagandan utgjorde poler i ett spänningsförhållande som denna artikel ämnar klarlägga genom en analys av hur några av hans periodika gestaltade Gustav III (1746–1792) i början och slutet av den alltmer maktfullkomliga konungens regering. Nedslag görs i rapporteringen om två viktiga tilldragelser: statsvälningen 1772 och det ryska kriget 1788–1790.²

Genom att ta fasta på Gjörwells rojalistiska propaganda kan artikeln belysa en ofta förbisedd sida av den tidigmoderna offentligheten, nämligen statsmaktens närvaro i det expanderande medielandskapet. Hur kom statstrogheten till uttryck i hans tidningar? Vilka teman och spörsmål låg i linje med den gustavianska regimen? I vad mån ifrågasatte Gjörwell makten? Undersökningen är ett led i den fortgående revisionen av Jürgen Habermas tes om en autonom, oppositionell och egalitär borgerlig offentlighet, som med rätta tillskrivits en utopisk slagsida och kritiserats för att inte ha tagit hänsyn till att staten utövade ett avsevärt inflytande på det tidigmoderna offentliga rummet.³ Keith Michael Baker har apropå 1700-talets Frankrike framhållit att de auktoritativa begreppen ”allmänheten” och ”den allmänna opinionen” var politiska konstruktioner och verktyg för olika krafter i ett samhälle definierat av en absolutism i kris; appeller till dessa storheter kanaliserade och stöpte om anspråk som inte längre kunde hanteras inom ramarna för de nedärvda politiska institutionerna.⁴

* Filosofie doktor i idé- och lärdomshistoria, forskare vid Institutionen för ekonomisk historia, Uppsala universitet, mathias.persson@ekhist.uu.se

Bakers iakttagelser kan utsträckas till det gustavianska Sverige, som påminde om Frankrike såtillvida att en autokratisk regent kämpade för legitimitet och mot politiska rivaler på den offentliga scenen.

Gjörwell lämpar sig utifrån sina intima och segslitna kopplingar till makthavarna väl för den förhandenvarande studien. Han gick vid upprepa-de tillfällen de mäktigas ärenden, vilket gynnade honom ekonomiskt, och stod länge nära det härskande hattpartiet som han sympatiserade med och tidvis öppet tog ställning för. Gjörwell flyttade dock liksom ett flertal andra desillusionerade hattar inemot frihetstidens slut över sina politiska lojaliteter till monarken. Han slöt sedermera upp bakom Gustav III:s så kallade revolution och kom att uppvisa en negativ attityd till frihetstiden. Hovet ogillade och ringaktade visserligen Gjörwell men tvekade inte att begagna sig av honom när det bedömdes vara nödvändigt, som under kriget mot Ryssland.⁵ Gjörwells hängivenhet gentemot Gustav III var däremot djupgående och varaktig. Han publicerade redan 1772 en apologi för statsvälvningen och fortfor att tala om riksräddaren Gustav efter konungens död 1792.⁶ Det finns här skäl att erinra om den traditionalistiska och reformistiska upplysningsvariant som tidigare forskning identifierat i Sverige och Östersjöområdet.⁷ Gjörwell – som kallats en av ”den svenska upplysningens märkesmän” och förknippats med kunskapsorienterad och lärd upplysning – kan utan problem inordnas i denna strömning, vilken reflekterade de litterära aktörernas politiska och sociala villkor.⁸

Gjörwells publicistiska roll har inte alldeles rättvisande utmålats som ”referentens och utgivarens”, för även om han hämtade stoff från andra tidningar gjorde han egna tillägg och satte sin prägel på innehållet, inte minst genom själva sovringsprocessen.⁹ Gjörwell var ingalunda unik i detta sitt *modus operandi*. En av hans utländska vänner, Göttingenprofessorn August Ludwig von Schlözer (1735–1809), gick till väga likadant i sina periodika, där sällningen av nyheter inte sällan styrdes av ideologiska och politiska preferenser, medan han sökte påverka läsarna genom strategiska kommentarer.¹⁰ Gjörwell och Schlözer är att likna vid filter lika mycket som arkivarier; det material som passerade igenom dem röjer åtskilligt om både den enskilde utgivaren och utgivningens förutsättningar.¹¹

Med propaganda avses i Garth S. Jowetts och Victoria O'Donnells efterföljd överlagda, systematiska och ideologiskt färgade försök att manipulera mottagaren i en riktning som svarar mot avsändarens intention.¹² Termen kan kanske tyckas anakronistisk, men är på intet vis ovanlig inom det tidigmoderna forskningsfältet och har på svensk botten använts förtjänstfullt av Anna Maria Forssberg, vars arbeten i likhet med denna artikel faller tillbaka på Jowett och O'Donnell. Hennes monografi *The story of war* (2016) undersöker 1600-talets kyrkliga tacksägelsedagar, som

utgjorde arenor för en officiell krigspropaganda kännetecknad av selektivitet och partiskhet.¹³ Den tidigmoderna statliga propagandan går att föra till vad Bernd Söseman betecknat som myndigheternas ”medbestämmande” (*Mitsprache*) i offentligheten – en aktiv och omedelbar inblandning som skilde sig från mer traditionella former av ingrepp, som censur, övervakning och beskydd.¹⁴ I det följande görs en distinktion mellan två typer av propaganda som båda syftar till att utmejsla och mobilisera gemenskaper: stabiliserande och förenande ”integrationspropaganda” och destabiliserande och antagonistisk ”agitationspropaganda”. Integrationspropaganda är attraktiv för regeringar och agitationspropaganda för regeringsmotståndare. Den senare tilltalar emellertid också regimer som befinner sig i krig eller strävar efter att kullkasta det bestående.¹⁵

Fastän Gjørwell har diskuterats av en lång rad forskare väntar han ännu på att få sin ”stora berättelse” skriven.¹⁶ Gjørwells publicistiska värv har mestadels uppmärksamats i översiktsverk som *Den svenska pressens historia* (2000–2003) och i artiklar, framför allt av Ingemar Oscarsson. Oscarsson uppehåller sig vid Gjørwells propaganda men begränsar sig till utländska fora, som inte utforskas mera i detalj, samt till en kort tidsperiod och specifik publikation under frihetstiden. Stig Boberg tar upp Gjørwells propagandainsats under det ryska kriget utan att erbjuda någon ingående granskning av den. Krigsrapporteringen ges en mer utförlig behandling i Anne Bergs avhandling *Kampen om befolkningen* (2011) som närmar sig Gjørwell med utgångspunkt i det sena 1700-talets ”statspatriotism”: ”ett officiellt och systemreproducerande nationsprojekt” där det föreställda fäderneslandet var en monarki animerad av enighet. Berg inlåter sig delvis på samma tematik som den föreliggande artikeln men rör sig med en annan tidsintervall och ett annat perspektiv och källmaterial.¹⁷ Det begränsade intresset för Gjørwells gustavianska propaganda ter sig desto märkligare med tanke på monarkens akuta medvetenhet om värdet av propaganda och hans ansträngningar att sprida en fördelaktig bild av sitt styre inom och utom riket.¹⁸ Till exempel intog den kungliga propagandan en framträdande position i olika mediala sammanhang under kriget mot Ryssland.¹⁹ Statsledningen nöjde sig inte med att formulera egna rojalistiska budskap utan anlidade externa talesmän som Gjørwell, den ekonomiske skriftställaren Johan Fischerström (1735–1796) och historikern Sven Lagerbring (1707–1787). Till det kom ”mer eller mindre spontana rojalistiska verk” från gemene man.²⁰ Dessa bör räknas till det statliga medbestämmandet i offentligheten, eftersom de korresponderade mot överhetens agenda, gynnade och bejakades av Gustav III samt rörde sig med motiv som ytterst härrörde från statsledningen.

Gjørwell presenterade sig på en och samma gång som ”granskande Journalist” och sannskyldig undersåte. Han antog devisen ”Sanning och

lydnad” som gick ut på att tidningsutgivaren skulle viga sin gärning åt sanningen som hävdadecknare och åt lydnaden som undersåte. De kungliga tryckfrihetsförordningarna ålade krönikören att hålla sig till vad som var sant, men det var en lika helig plikt att förete ”en *lydadtig Penna*, d. ä. [det är] icke föra den emot Lagarne, icke emot sin Konung, icke emot sine Medundersåtare”.²¹ Oscarsson har gjort gällande att lydnaden eller statslojaliteten genomgående bestämde sanningen eller nyhetsförmedlingen och att kritiska synpunkter bara återfinns i Gjörwells brevväxling, medan Boberg menat att Gjörwell kunde förhålla sig självständigt till den kungliga propagandan.²² Min studie av rapporteringen om statsvälvningen och det ryska kriget kastar ljus över denna fråga och befordrar förståelsen av såväl Gjörwells som den gustavianska pressens hållning till makthavarnas agenda.

Artikeln skärskådar dels *Almänna tidningar* (1770–1772) och dess fortsättning *Nya almänna tidningar* (1773), där statsvälvningen hade en framskjuten plats, dels *Krigstidningar för året 1789* – ett bihang till en ny publikation med namnet *Almänna tidningar* (1788–1789) som började utkomma i juli och fullt ut ägnades åt den pågående konflikten. Analysen koncentreras till framställningarna av Gustav III:s maktövertagande under månaden närmast efter detsamma, 19 augusti–19 september 1772, och till januari 1773, eftersom nyåret föranledde tankar om Sveriges tillstånd och höstens händelser. Undersökningsperioden omfattar även ett par månader, 28 juli–29 september, av kriget, då nyhetsbevakningen kretsade kring tre större drabbningar: slaget vid Parkumäki (21 juli), slaget vid Öland (26 juli) och det första slaget vid Svensksund (24 augusti). De texter tidningarna återgav ses som beståndsdelar i en korpus präglad av förmedlaren Gjörwells preferenser och ambitioner i den gustavianska regimens skugga. Det har av tids- och utrymmesskäl inte varit möjligt att fästa avseende vid andra publikationer han utgav i samband med statsvälvningen och det ryska kriget, vid stoffets diffusion och reception eller vid de övergripande publicistiska och politiska konjunkturerna.

Samtidens rojalistiska bild av Gustav III kombinerade det tidigmoderna idealet om den gode fursten som en landsfader och ett dygdemönster med idealiseringar av Gustav som upplyst, patriotisk, hjältemodig, välgörande och älskad av undersåtarna. Enligt den kungliga propagandan hade han befriat sitt rike och återupprättat en korrekt relation mellan folk och monark från tiden före det karolinska enväldets införande 1680. Gustaviansk ordning, samdräkt, trygghet och sann frihet kontrasterades mot frihetstida söndring, självsvåld och adelstyranni. Den positivt laddade termen frihet hade liksom det offentliga samtalet blivit en konstant i Sveriges politiska liv, men frihet handlade efter statsvälvningen inte längre om riksdagens oavhängighet från kungamakten utan om nationellt

oberoende och frånvaron av aristokratiskt förtryck genom ett statsskick som knöts till Gustav Vasa och Gustav II Adolf.²³ Den dynastiska, moraliska och symboliska affiniteten med dessa föregångare var ett stående inslag alltifrån Gustav III:s födelse, och hans status som ”den tredje Gustaven” var central i det gustavianska politiska språket och för hans självuppfattning.²⁴ Som nästa avsnitt åskådliggör står samtliga element att finna i Gjørwells periodiska skrifter. Undersökningen sönderfaller i två avsnitt som fokuserar på integrationspropaganda respektive agitationspropaganda och följs av en avslutande sammanfattning.

Integration. Det gustavianska Sverige

Gjørwells representationer av statsvälvningen var hårt vinklade och stiliserade. Statskuppen omtalades för första gången i *Almänna tidningar* 21 augusti 1772, ett par dagar efter att den ägt rum, varvid periodikan meddelade att Gustav III:s agerande gjorde honom till den främste av de tre Gustaver som styrde landet.²⁵ Idén om den tredje Gustaven utgjorde ett frekvent inslag i alla tre tidningarna. Det hette att Gustav Vasa berett Sverige frihet, att den lika store Gustav II Adolf grundlagt dess lyckalighet och att Gustav III skulle komma att utföra stordåd och bli mer framstående än sina båda förfäder. Vasaättlingen besatt de heroiska dygder som utmärkte hans älskade furstesläkt och hade i likhet med Gustav Vasa förlöst oskulden och äran från våldet och grymheten. Han var till och med den riksräddande företrädarens överman, eftersom han redan i början av sin regering utträttat det största av värv.²⁶ Det är tydligt att Gustav III parallelliserades med den utkorade hjälten Gustav II Adolf, som vid sin tronbestigning måst ta itu med utländsk illistighet och menlig inhemsk splittring men likafullt lyckats forma sin tid och skaffa tillbaka rikets anseende. Hans minne eggade den tredje Gustaven, som betraktade honom som ett föredöme.²⁷

Gjørwell rekapitulerade konungens tal från 19 augusti, där han distanserade sig från envåldsmakt och slog fast att han ville gå i de tidigare Gustavernas fotspår genom att tillämpa det regeringssätt som rått före ”den förhatliga Souverainitets-tiden” (det karolinska enväldet). Gustav III liknades härvidlag vid kejsaren Augustus, medan svenskarnas bemötande av statsvälvningen framstod som en parallell till romarnas reaktion på principatets inrättande. I ett annat sammanhang fick läsarna veta att det romerska folket älskat friheten men tvingats utse en diktator för att komma till rätta med växande egenmäktighet och laglöshet. Denne hade så småningom nedlagt sitt ämbete, och Gustav uppgavs ha för avsikt att inte heller behålla otillbörligt mycket makt.²⁸ Avståndstagandena från allenastyre kan fattas som försök att gjuta olja på vågorna i ett ovant och

osäkert politiskt läge med en ung och jämförelsevis obeprövad monark vid statsrodret.

Föreställningen om den tredje Gustaven gjorde det möjligt att frambesvärja samhörighet mellan folk och regent genom att placera in dem i en gemensam historisk kontinuitet som skänkte djup och legitimitet åt regimen och dess göranden. Landet uppmanades till samma mod och kynne som under Gustav Vasa, då det kuvade och misshandlade folket fått gudomligt påbjuden hjälp. Sverige anno 1772 var analogt med reformationstidens: ”Du Hjältens Ättling skådar. Försynen lika mild Dig nu Din räddning bådar [...] En GUSTAF Himlen skänkt, at Dig ur vådan föra.” Invånarna genomströmmades fortfarande av det gamla blodet; svenskarna skulle återuppliva sina stora förfäders ära samt uppväcka hågkomsten av de förutvarande Gustavernas tidevarv och odödliggöra deras visa lagar.²⁹ Den förståndiga och lyckobringande regeringsform som undersåtarna vördsamt mottagit av Gustav III sades vara ”werkeligen Urgammal”, överensstämma med namnarnas styrelsesätt och ha varit tagen ur bruk i drygt nittio år, alltså sedan det karolinska enväldets lanserande. Statsvälvningen hade rehabiliterat den konstitution som inneburit välsignelse och sällhet under frihetskämpen och riksfrälsaren Gustav Vasa och hjälten Gustav II Adolf. Under rubriken ”Kungörelse” hävdade Gjørwell själv att Gustav III väsentligen återintroducerat Gustav II Adolfs regeringsform.³⁰ Under kraftmätningen med Ryssland var Gustav II Adolf den givna referenspunkten. En redogörelse för ett operastycke om honom stipulerade att han älskats av sitt rojalistiska och patriotiska folk, vilket bett Gud bevara konungen och stått redo att försaka sig för honom. Publiken bad likaså för sin värdige suverän Gustav III som varje dag riskerade livet ”både til hans Rike och hans Person”.³¹ *Krigstidningar* proklamerade att ”det gamla, mäktiga och stridbara Svithiod” sökte ”återvinna sit fordna Namn, det Rum uti Europa och Historien, som en *Ny Gustaf* vil återgifva *Svenska Nationen*”. Alla samtida svenska soldater tillönskades ”deras Lott och Minne” som gått i krig för Sveriges självständighet under Gustav II Adolf, vilken lagt fast den riktiga, men längre fram förvanskade, gränsen mot det ryska riket.³²

Gjørwells periodika vinnlade sig om att stabilisera och harmoniera det gustavianska Sverige genom att karakterisera det som ett land av samförstånd i rojalismens tecken. *Almänna tidningar* berättade om den hyllningsed som ackompanjerade statsvälvningen och om hur ständerna enats kring och svurit trohet till den nya regeringsformen.³³ Svenskarna anmodades att samlas runt sin räddare, landsfader och hjälte Gustav III, vars exempel uppmuntrade dem till endräkt: ”Nu. Uprättas. Fäderneslandet. Värjes. Riket. Återställes. Friheten. Banlyses. Sjelfsväldet. Quäfvas. Partier. Uplifvas. Enighet. Fredas. Oskuld. Belönas. Fortjenster”. Det var deras

Almänna Tidningar.

N:o 184. Stockholm, Fredagen, d. 21 Aug. 1772.

Stats-Nyheter.

Stora Britannien.

Krigsanfalterne förfättas; och en ny förklarung af Orlogs-Stypp utrustas i Portsmouth, som fördröjeligen skal afseglas til Amiral Dennis Escadre i Medelhafvet, hwilken Befälhafware tillika får nya Instructioner. Tillika göras 6 Regementen til fot marschfärdiga, för at transporteras öfver til Gibraltar och Minorca. Dese anfalter synas så mycket mera nödiga, som en stark Spansk Flotta ligger segelfärdig i Ferrol, och en Spansk Armee står utanför Gibraltar, som under ögonen af Kåstningen dagel gör sina Exercitier. Och i allmänhet äro Ordres afdelingne til samtl. Regementerna i hela Riket, at ingen Officerare el. Soldat får permitteras. Detta kallar Lord North, at behåra Freden, icke at löpa des bibehållande med Förswars-Verkets inskränking och en frugtilig Administration; ty, hwilken Medborgare bidrager icke af hertat det yttersta, för Fæderuslandets heståndighet och wäro. 2. 2. Såd mindre upmärksamhet huser Regeringen för Ostindien, dels i anseende til den tiltagande Fransiska Kriagsstyrkan därst. dels för misshälligheterna in-uti Landet på Coromandeliska Kusten. För god ordnings hållande har Compagniet tillsatt 2 nya Öfwer-Befälhafwasmän, under namn af Supervisorer uti General Monkton och Hr Stuart, samt två äro Under-lysningsmän, Controllörer kallade. De äro satte öfwer alla Compagniets Räder och Berjente, uti all hwad Krigs-wäsendet, Borgerliga Styrelsen och Handelsn beträffar, och uså får:

flita Instructioner, til at affläffa alle Nödsbehuf, och afhjelpa Indwånarnes Nagan ifrån Medborgarnes Tyranni, på det Nagessta Nationens rätta Caractere må komma åter i dagen, och förwärra desamma de Indiska Kollslagens både Hættocade och Dögagening 2).

Witterhet.

Öfwer d. 19 Aug. 1772, hwars Namn är MAGNUS.

MAGNUS fuit GUSTAVUS omine Clarus & PRIMUS;
ALTER nec minor Illo.
TERTIUS attamen Illis MAXIMUS certo erit.
C. F. M.

Imitation.

I Manhems Konga-Bok Två GUSTAVS Namnet bära,
Som bägge varit Folks Behag, och Thronens Ära;
Hvem af dem varit Störst, ej världen ens se är:
Men at En Sronas ges, den TREDJE wiflar här.
M. V.

*) Se Hamb. Corresp. N. 127, för d. 8 Aug.

skyldighet att prisa Gud och att välsigna och uppoffra sig för den förste medborgaren Gustav, som grep sig an stora och hälsosamma författningar, danade "Swenskar och Patrioter" och tryggade den rätta friheten genom att göra undersåtarna dygdiga, samhällstillvända och förtroliga med varandra. En ny och gudabenådad tidsålder väntade efter att konungen eliminerat partierna, fått till stånd lugn och sällhet samt botat rikets smärta och bringat dess forna dagar åter.³⁴ Nya *almänna tidningar* fastställde att

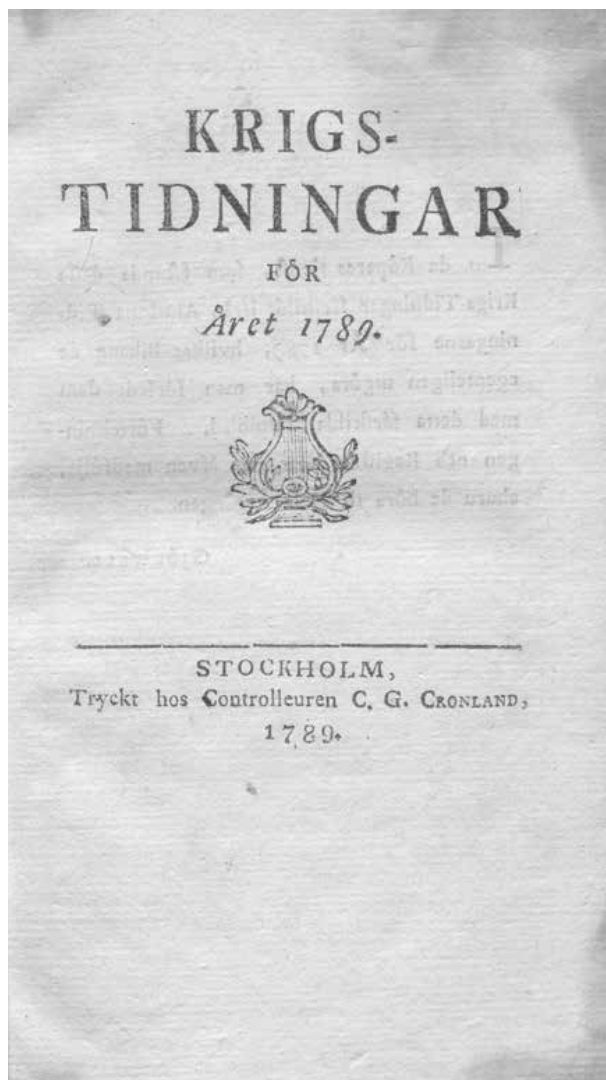
det patriotiska alternativet och lösningen på Sveriges problem bestod i att inbyggarna förenades kring Gustav och gav konungen vad som tillkom honom. Tidningen kungjorde att undersåtarna vördade sin ömme fader, välsignade hans födelsedag och stämde upp i en samfäll lovsång till Försynen och riksbefriaren Gustav III. De lystrade unisont till den furste som lättade deras börda, för efter att ”den lågande Oenighets-facklan” släckts och osämjan hos ett folk söndrat av ”Parti-Andans yrsel” förjagats, brann svenskarna av patriotism och lojalitet enbart gentemot sin monark.³⁵

Konsensus och enhällig uppslutning bakom Gustav III utgjorde iögonfallande teman även i *Krigstidningar* som förkunnade att inget folk var mer villigt att slåss med sin konung och för sitt fädernesland än det svenska, att krigsmakten ådagalade enighet och alltigenom verkade för honom och fäderneslandet samt att Sveriges tyska territorier besjälades av ”et enda Sinne för Gustaf och et gemensamt Mod emot Rikets Fiende”.³⁶ Den idealiserade samstämmigheten mellan regent och undersåtar nådde sin högsta potens i det ovannämnda operareferatet:

Få Tidevarf kunna visa en vackrare *Förening* emellan *Svea-Konung* och *Svea-Folk*, än det närvarande. Aldrig har någon Konung varit lifligare älskad än GUSTAF III. Denna *Almänhetens Kärlek* är *Konungens Belöning* för sin Möda, Upmuntran under sina så svåra och mångfaldiga Riksbekymmer; det blir ej Efterverldens lott allena at göra Honom Rätt: Svea-Folk, at sig sjelf lämnat, vägrar aldrig sit Hjerta och sin Arm at en Konung, som förtjenar at vinna det ena, förstår at bruka den andra. Detta bevises af förflutna och innevarande Årets Händelser.³⁷

Texten anmälde att en häftig ömhet förbehållslöst yttrade sig under konungens bortavaro, som endast gjorde honom än mer avhållen, och att folket hängivet delade hans faror och överallt följde honom med sina välsignelser. Gustavs officiella framträdanden demonstrerade att kärleken till monarken var lika intensiv bland dem som inte kunde strida för honom eller bidra till att lätta hans börda.³⁸

Gjörwells tidningar återkom ofta till Gustav III:s gudomliga sanktion, ett motiv som satte hans styre på stadig grund och förstärkte den integrerande visionen om en rikstäckande ödesgemenskap mellan konungen och hans undersåtar. *Almänna tidningar* förklarade att Gustav var Guds jordiska avbild och jämte Herren gav tyngd åt sin spira, att han skickats av himlen och berett den sitt verk, att statsvälvningen åtnjöt gudomligt understöd och att konungen nu ostört fick smaka himmelsk nåd och att Gud använde sig av honom för att lägga om och läka Sveriges sår.³⁹ Gustav III deifierades rentav när det konstaterades att han var stor nog att utgöra samhällets skyddsgud och att en regent vars hjärta var så likt Guds med goda skäl kunde kallas en gud. En återgiven dikt anförde i samma anda,

och med allusion på härdvunnen rojalistisk symbolik, att konungen var lik solen och spred ljus över berg och dalar, det vill säga över hög som låg.⁴⁰ *Nya almänna tidningar* höll likaledes Gustav för att vara ett himlens verktyg. Gud hade bevekt av de vanmäktiga och betryckta svenskarnas klagan tänt hans dyrbara livsljus och sänt den store fursten – vars prov på "GUSTAVERS DYGD" redan före tronbestigningen skvallrat om himmelsk nåd – till deras undsättning, varpå denne "genom en synlig Försynens Hand" inlett ett nytt, lyckligt skede med vidsträckt och klar utsikt.⁴¹ *Krigstidningar* relaterade segern vid Parkumäki till Gud och uteblivna ryska härjningar på Gotland till såväl himmelskt beskydd som Gustav III:s vakenhet och kraftfulla försvarsanstalter. Gjørwell publicerade ett

antal böner för Gustav, hans yngre bror hertig Karl (senare Karl XIII, 1748–1818), fäderneslandet, seger och dem som kämpade för riket och konungen. Efter Parkumäki önskade sig gemene man enligt uppgift att Herren skulle avstyra alla onda föresatser, omge monarken med goda män och se till att ”en snar, beständig och ärorik Fred” kunde uppnås. Periodikan förenade vid ett tillfälle utvaldhetstanke och patriotism med lutherskt patos:

Du Konungars Konung! bevara Din Smorda, som i Dit Namn vågar sit dyra lif för et älskat Fädernesland! var Honom en Sköld för de ljungande Dödar och styrk Honom med Din allgjörande Magt, at resa sit Baner på Fiendens störtade murar! Helga Honom til et Redskap, som i Din stad skal bevara det urgamla Land, hvilket bekänner Dit Uppenbarade Ord; skingra ifrån Honom alla stormar af Oenighet och Missförstånd, och lät Hans Krona blomstra af sällhet och förnöjelse!⁴²

Ytterligare ett propagandatema hänförde sig till den självupppoffrande, djärve och patriotiske riksräddaren Gustav III. *Krigstidningar* framhävde hans deltagande i krigföringen, inte minst genom rapporter om att han utsatte sig för fientlig eld och livsfara i kampen mot en överlägsen, destruktiv och hjärtlös motståndare.⁴³ *Almänna tidningar* angav att Gustav med Guds goda minne trotsat det outhärdliga enväldssök medborgarna pålagt varandra, frälst dem från egenmäktighetens långvariga börda och omintetgjort deras fruktan att riket skulle ”vräka vind för våg, På villervallans Haf”. Han hade äventyrat allt för att rycka undersåtarna ur snaran, återställa Sveriges svunna lycka och reparera den av självsvåld sargade friheten, som efter statsvälvningen återtagit sin traditionella lagbundna och lyckliga skepnad.⁴⁴ *Nya almänna tidningar* deklarerade att konungen med ledning av Gud rätt upp situationen på bästa sätt och utan blodsutgjutelse. Han hade helat ett fördärvat tidevarv och räddat landet vid en tidpunkt då obalans och armod förelåg, ingenting var som det skulle och hans kärlek undertrycktes. Det hämnade och förlossade Sverige hade återfått hälsan och visade potential för storhet; de svårigheter som i ett halvt sekel hållit tillbaka riket hade betvingats under det att dess självständighet och sanna frihet återupprättats.⁴⁵ Tidningen hemföll åt detaljerade skildringar av händelserna kring 19 augusti 1772, en dag förbunden med glädjetårar och glädjerop till himlen. Den framförde på apologetiskt manér att regenten förgäves och till ständernas förtrytelse sökt ena folket och bistå fäderneslandet inom ramarna för frihetstidens system, innan han nödgats handla och till folkets förundran och makalösa glädje övervunnit fördärvet och förtrycket. Sanningen och dygden hade manifesterat sig genom Gustav, som tack vare sin svenska bakgrund kunnat anamma de kvaliteter som gjorde honom älskad och aktad av undersåtarna.⁴⁶

Almänna tidningar och *Nya almänna tidningar* beskrev allegoriskt hur lejonet Gustav III uppfylld av solens värme och styrka utplånat "Tvädregts-Hydran", hur den förtvivlade Svea förmått honom att riskera sitt liv eftersom hon var "för god, at vara träl", hur dygden glömde sina suckar och flätade hjälten Gustavs kransar samt hur en skön ung kvinna blivit bovars rov och varit nära döden då himlen skaffat så att en stor och heroisk prins fritagit henne. Prinsen övervägde att behålla flickan men ville inte späda på hennes ålderstigne fars sorg och förde istället hem henne, vilket fick bygdens folk att skrika sig matt av glädje och lovorda den som dragit mön ur "lastens mordska garn".⁴⁷ Historien avsåg av allt att döma Gustav III:s formella försakande av kungligt envælde, ämnet för texter som tillkännagav dels att konungen var en fäderneslandets och frihetens vän som förunnat folket makt, dels att han med yttersta storsinhet och ädelmod tyglat självsväldet utan att träda friheten förnär, fastän han haft fria händer.⁴⁸

Agitation. Frihetstiden och Ryssland

Gjörwell förmedlade inte bara integrationspropaganda utan även agitationspropaganda riktad mot den temporala antitesen som utgjordes av frihetstiden och det rumsliga hotet Ryssland, vilka spelade en viktig roll i formerandet av den gustavianska självbilden. Det var vanligt att hans tidningar misskrediterade frihetstiden och kontrasterade den ofördelaktigt mot perioden efter statsvälvningen.⁴⁹ *Almänna tidningar* utmålade Sverige som ett Israel plågat av oreda, självsväld, pressande nöd, gudlösa skakningar av rikets grundval och en förtryckande ondska, innan Gustav med Guds hjälp befriade och förbättrade det. Föresatserna bakom den frihetstida författningen må ha varit de bästa, men epoken hade likafullt uppvisat rasande partianda, mordisk hämnd och arrogant egenkärlek, vilken gått i spetsen för "Afgrundens Foster" och hetsat hederliga medborgare till hänsynslösa omstörtningar.⁵⁰ Det mångväldiga, onda och rabiata "SIELFS-VÅLDS TROLLET" hade gjort ett sista försök att kväsa konungen och lagen, samtidigt som det allmänna bästa legat under offerkniven och mörkret och agget varit värre än någonsin. Den vise och kärleksfulle monarken lyckades dock åstadkomma frid genom att dra sitt svärd mot lasten och bestraffa "Ilskans verktyg" med nåd. Han slet landet ur egenmäktighetens klor och krossade aristokraternas välde, skonade folket från tvång och lidande, återupplivade den döende friheten och rätade upp den nedtryckta dygden. Om det föregående tidevarvet varit en sorgtyngd falsk guldålder, kännetecknades det nya av ymniga glädje- och lättnadsyttringar. Sverige hade lösts från våld och "Alt, hvad Sämjans Bild förkrossat" till förmån för ett lyckligt tillstånd av endräkt, hörsamhet och laglydnad.⁵¹ Dikotomin mellan då och nu fick inte sällan en metaforisk utformning;

frihetstidens storm, mulnad, dimma, mörker och natt ställdes i motsats till den gustavianska tidens klarhet, lugn, sol, ljus och dag.⁵²

Nya almänna tidningar omfattade mer systematiska uppgörelser med frihetstiden, vars makthavare anklagades för såväl strävanden efter envåldsmakt som ett faktiskt och långtgående envælde som inneburit ”verklig Träldom”. Den tillmättes fördärv, partivälde, orättvisa, gudlöshet, tvedräkt, girighet, hämndlystnad, arrogans, fanatism, hat, förljugenhet, korruption, egennyttan och underlåtenhet att leva upp till regeringsformens honnörsord: självständighet, ordning och frihet. Sveriges ära och oberoende hade satts på spel, regeringssättet blivit osammanhängande och onaturligt och jämvikten i statsstyrelsen hade försvunnit. Ständerna var behäftade med självsvåld, egennyttan, maktlystnad och partihämnd, betedde sig våldsamt, bedrägligt, lagvidrigt och orättfärdigt, gynnade utländska makter, försakade sina åligganden, överträdde sina befogenheter och gjorde sig skyldiga till allvarliga kränkningar av rättigheter. Deras ansatser att exproprieras förmögnas egendom lände till att den helt elementära äganderätten nästintill upplöstes, tyranni hotade och riket stod inför sin snara undergång. Motsättningarna gavs en historisk förankring när periodikan uppgav att svenska släktfejder om makten och ”Oks läggande under Frihetens namn” alltid förekommit. Det var inte sällsynt att ”en blodig Dolk” måttats ”midt i Skötet af et söndrat Fädernesland” då en nådig och stor regent, en Gustav, inte varit för handen.⁵³ Statsvälvningen inleddes vidare i en universell historisk cykel, där kungamakt urartade i tyranni och ersattes av aristokrati, eller demokrati, som till sist förföll i självsvåld, vilket återigen aktualiserade autokrati. Inget annat förslog nämligen mot en avsigkommen republiks laster och oredor än ett välgörande och lagbundet kungligt envælde, en förändring som för det samtida Sveriges del låg i linje med varje suverän stats heligaste rätt att avgöra sitt eget regeringssätt. Svenskarna hade dessutom aldrig tagit till sig ”det egentligen fria eller Republicanska Regerings-sättet” som inte lämpade sig för deras land eller sedvänjor. Regeringsformen var monarkisk ända fram till 1720, och omslaget till republikanskt styre saknade folkligt stöd eftersom inget tyranni varit tillstädes sedan unionstiden.⁵⁴

Under kriget vändes propagandan av naturliga skäl mot den ryska fienden, som i likhet med frihetstiden destabiliserades på ett symboliskt plan och fungerade som en identitetsskapande antites. Ryssland representerades till och med i likartade termer som det frihetstida Sverige när landet tillskrevs egenskaper som förtryck, träldom, tyranni och fragmentiserande partier.⁵⁵ Det ryska riket framställdes som en krigisk och omoralisk makt med målsättningen att tränga sig in i Finland och marginalisera Sverige på samma vis som Polen; de lömska och mordlystna ryssarna traktade efter att göra våld på svenskarnas självständighet och frihet och

förslava dem. Gjørwell menade i en egenhändig författad kommentar att den ryska regeringen bröt mot "sjelfve Heders-Lagerne".⁵⁶ Konflikten var helt och hållet motståndarens fel, och det hette att Gustav III förolämpats, hade tillräckliga skäl, måste värna sina rättigheter med vapenmakt och förde ett berättigat nödvärnskrig för såväl Sveriges som andra länders räkning.⁵⁷ *Krigstidningar* laborerade därtill med ett motsatsförhållande mellan civilisation och barbari. Tidningen gjorde gällande att Gustav III vittnat om den humanitet och godhet civiliserade stater observerade i krig och att han betett sig hövligt mot en rysk officer som behandlat svenska krigsfångar väl. Ryssarna hade emellertid inte återgäldat artigheten, utan deras aggression mot parlamentärer svenskar föranledde konungen att ge sig in i en diatrib om "det vanliga sjelfsvåldet hos desse barbariske och odisciplinerade Horder". Ett brev han lät avsända till den fientlige befälhavaren med en begäran om respekt för krigslagarna besvarades, trots att de svenska sändebuden mottogs vänligt, med ett "häftigt Manifest" som inbegrep "förgripeliga Tilmälen" och ovederhäftiga anklagelser om kungligt auktoriserat sjöröveri. En fotnot från Gjørwell hävdade dels att Gustavs ovilja att utfärda så kallade kaparbrev åskådliggjorde hans ädelmod och mänsklighet i krigföringen, oaktat att ryska sjörövare länge trakasserat svenska handelsskepp, dels att monarkens välvilja och nåd kom till uttryck i hans milda förfarande med krigsfångarna, som avlönades bättre än kronans svenska arbetare.⁵⁸

Den gustavianska identiteten och den ryska fienden konstruerades inte minst i och genom rapporter om olika bataljer, där den egna sidan konstant framträdde i en gynnsam dager. *Krigstidningar* innehöll ofta goda nyheter om den svenska krigsmakten. Läsekretsen fick veta att armén oupphörligen gav upphov till ärofulla och lyckliga underrättelser, att ett ädelt folk som frivilligt stred för sin fädernesjord enkelt besegrade "de tvungne hopar" och att flottan vunnit allom kända segrar.⁵⁹ Betydande utrymme ägnades åt större träffningar, som slaget vid Öland, vilket ansågs ha varit såväl gruvligt som nöjsamt och vackert. Den svenska flottan uppbringade visserligen inte några ryska skepp men gjorde flera av dem manöverodugliga, vartill kom att svenskarna slogs som lejon och uppträdde som om de skulle på bröllop. Ryssarna var däremot ovilliga till drabbning, för de måste inledningsvis jagas ikapp och drog sig till sist "hals öfver hufvud undan". Flottbefälhavaren hertig Karl gestaltades som stridslysten, djärv och handlingskraftig och de starkare ryssarna som fega. Han hade inför utsikten av deras förenande med en andra flottstyrka valt att avbryta förföljandet av dem "sedan alla möjliga försök varit gjorde, at bringa en öfverlägsen fiende til en decisive Action".⁶⁰

Krigstidningar diskuterade förvisso bakslag för den egna sidan men tonade som regel ned dessa genom att förminska dem, åberopa förmildrande

omständigheter och redovisa svenska framgångar. Apropå slaget vid Parkumäki förklarade tidningen att svenskarna trots initiala motgångar hade fördrivit ryssarna och vunnit en fullkomlig seger. Den konstaterade att ingen fiende skulle ha undkommit om inte det svenska kavalleriet varit utmattat, förtecknade de ryska och de väsentligt blygsammare svenska förlusterna och informerade om ett antal militära landvinningar i samband med bataljen.⁶¹ I det första slaget vid Svensksund hade svenskarna tvingats till reträtt men också varit uthålliga och modiga i en tretton timmar lång strid mot en tre gånger så stark fiende. Även om ingendera parten undgick förluster var den svenska flottan i gott skick till skillnad från den ryska. Svenskarna hade slutligen jagat bort ryssarna och skulle ha rönt en strålande seger om dessa inte utsatt dem för korseld och ”med den största Mans-spillan” aktiverat sundets försänkning. Reträtten verkar ha varit särskilt angelägen att hantera, för *Krigstidningar* påpekade att den föll sig helt naturligt med tanke på slagets utgång, att den föregicks av en batalj med få motstycken och att den var en av ”de mäst hedrande” och ”et Mästerstycke” i militärhistorien.⁶²

Gjörwells propagandistiska funktion framgick kanske som tydligast när *Krigstidningar* bemötte motståndarens version av slaget vid Öland. Periodikan ironiserade över ett referat som ”paraderat uti Utländske Tidningar, med all den fullständighet som vanligen utmärker Ryska Krigs-Rapporter, och med all den Trovärdighet dem merendels åtföljer”. Den ryska beskrivningen avfärdades som skryt och osanning, sades ha framkallat löje i Sverige och tillbakavisades med en besk utsaga från ett ögonvittne. Samtidigt slogs det fast att de egna förlusterna varit små och att den obenägra fienden drivits på flykten.⁶³

Avslutning. Lydnad och sanning

Gjörwells periodiska skrifter framstår överlag som kanaler för regimvänlig propaganda, givet hans förhärskande tendens att ta parti för Gustav III och ansluta sig till dennes självbild. Konungen föreställdes som den gudomligt sanktionerade och riksräddande tredje Gustaven, en patriotisk, heroisk och dygdig förlösare av ett nytt och lyckosamt tidevarv, vilket tillerkändes ljus, samförstånd, ordning, säkerhet och äkta frihet. Undersåtarna meddelades älska och vörda sin regent, som rekonstruerat en länge åsidosatt men adekvat relation mellan folk och furste utan att för den skull införa autokrati. Envälde associerades istället med frihetstiden, som hölls för att ha varit en era av mörker, söndring, oreda, självsvåld, förtryck och falsarier. Krigsrapporteringen gick ut på att legitimera och försköna den svenska krigsinsatsen och på att svartmåla den förment ociviliserade fienden Ryssland. De apologetiska framställningarna av statsvälvningen och

det ryska kriget saknade varje tillstymmelse till ifrågasättande av makten, så även under det mer antiroyalistiska 1780-talet. Detta styrker Ingemar Oscarssons tes att Gjørwell inte publicerade kritik mot statsledningen och att sanningen/nyhetsbevakningen resolut underordnades lydnaden/statslojaliteten.⁶⁴

Gjørwells publicistiska gärning formades i hög grad av det kungligt dominerade politiska systemet. Hans periodika medverkade till att etablera, konsolidera och bevara det gustavianska svenska riket, inte minst genom att frammana en rikstäckande gemenskap som kunde mobiliseras för och av tronen, varför dessa går att kategorisera som språkrör för stabiliserande och förenande integrationspropaganda. Tidningarna kan också sägas ha kommunicerat agitationspropaganda som likaledes bidrog till att skapa en rojalistiskt definierad identitet, eftersom de polemiserade mot och misskrediterade frihetstiden och Ryssland, vilka fick göra tjänst som det gustavianska Sveriges konstitutiva motpoler. Gjørwell passar sålunda dåligt med Habermas autonoma och oppositionella borgerliga offentlighet, men desto bättre med modeller som beaktar statsmaktens närvaro i det offentliga rummet. Genom att studera Gjørwell och andra publicister som exponenter för makthavarnas medbestämmande i den tidigmoderna offentligheten, kan förståelsen av denna kompletteras och nyanseras – med ett rikare och mer rättvisande begrepp om det förflutna som följd.

Tack

Ett varmt tack riktas till Wahlgrenska stiftelsen, vars ekonomiska stöd gjort artikeln möjlig.

Noter

1. För Gjørwells verksamhet och betydelse, se Lars Lindholm: ”Carl Christoffer Gjørwell” i *Svenskt biografiskt lexikon*, band 17 (1967–1969); Ingemar Oscarsson: ”Med tryckfrihet som tidig tradition (1732–1809)” i Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.): *Den svenska pressens historia*, 5 vols (Stockholm, 2000–2003), I, 114–115; Sten Lindroth: *Svensk lärdomshistoria*, 4 vols (Stockholm, 1978–1981), III, 85–90; Jakob Christensson: *Lyckoriket. Studier i svensk upplysning* (Stockholm, 1996), 25, 63, 65.

2. Den kontroversiella Förenings- och säkerhetsakten (1789), som förstärkte kungamakten avsevärt, hade erbjudit en ännu bättre fallstudie om inte politiska hänsyn fått Gjørwells inhemska rapportering att tryta. Stig Boberg: *Kunglig krigspropaganda* (Göteborg, 1967), 61. Jämför Ingemar Oscarsson: ”Svensk 1700-talsjournalistik på den europeiska arenan. Gjørwell som Sverigerapportör till utlandspressen” i *Presshistorisk årsbok* 2001, 62.

3. Jürgen Habermas: *The structural transformation of the public sphere. An inquiry into a category of bourgeois society* (Cambridge, Mass., 1989 [1962]), 14–31, 50. För det utopiska anslaget, se Ann Öhrberg: *Samtalets retorik. Belevade kulturer och offentlig kommu-*

nikation i svenskt 1700-tal (Höör, 2014), 16; James Kuzner: "Habermas goes to Hell. Pleasure, public reason, and the republicanism of *Paradise Lost*" i *Criticism* 51:1 (2009), 110. För offentligheten och statsmakten, se T. C. W. Blanning: *The culture of power and the power of culture. Old Regime Europe 1660–1789* (Oxford, 2002), 12, 181; Eckhart Hellmuth & Wolfgang Piereth: "Germany, 1760–1815" i Hannah Barker & Simon Burrows (red.): *Press, politics and the public sphere in Europe and North America, 1760–1820* (Cambridge, 2002), 86; David A. Bell: "The 'public sphere', the state, and the world of law in eighteenth-century France" i *French historical studies* 17:4 (1992), 918–919, 933–934.

4. Keith Michael Baker: "Defining the public sphere in eighteenth-century France. Variations on a theme by Habermas" i Craig Calhoun (red.): *Habermas and the public sphere* (Cambridge, Mass., 1992), 192.

5. Peter Hallberg: *Ages of liberty. Social upheaval, history writing, and the new public sphere in Sweden, 1740–1792* (Stockholm, 2003), 261; Lindholm: "Carl Christoffer Gjörwell"; Ingemar Oscarsson: "'Rikets Frihet, Borgerlig Frihet, Skrif-Frihet'. Gjörwell och *Den politiske Aristarchus* 1769–72" i Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.): *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772* (Stockholm, 2003), 315–321; Oscarsson: "Svensk 1700-talsjournalistik på den europeiska arenan", 50.

6. Carl Christoffer Gjörwell: *Berättelse, om det märkvärdiga, som tildragit sig i Stockholm, ifrån d. 19 til och med d. 21 aug. 1772* (Stockholm, 1772); Hallberg: *Ages of liberty*, 269.

7. Christensson: *Lyckoriket*, 12, 40; Patrik Lundell: *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850* (Lund, 2002), 28–29, 79, 92; Lisbet Koerner: "*Daedalus hyperboreus*. Baltic natural history and mineralogy in the Enlightenment" i William Clark, Jan Golinski & Simon Schaffer (red.): *The sciences in enlightened Europe* (Chicago, 1999), 389; Knut Ove Eliassen: "Introduction" i Håkon With Andersen m. fl. (red.): *Aemula lauri. The Royal Norwegian Society of Sciences and Letters, 1760–2010* (Sagamore Beach, 2009), x–xii.

8. För Gjörwell som upplysningsman, se Christensson: *Lyckoriket*, 10, 22, 100.

9. Lindholm: "Carl Christoffer Gjörwell"; Oscarsson: "Med tryckfrihet som tidig tradition", 116; Lindroth: *Svensk lärdomshistoria*, 86–87.

10. Mathias Persson: "Transferring propaganda. Gustavian politics in two Göttingen journals, 1776–1793" i Ellen Krefting, Aina Nøding & Mona Ringvej (red.): *Eighteenth-century periodicals as agents of change. Perspectives on Northern enlightenment* (Leiden, 2015), 94–95.

11. Schlözer jämförs med en arkivarie i Martin Peters: *Altes Reich und Europa. Der Historiker, Statistiker und Publizist August Ludwig (v.) Schlözer (1735–1809)* (Münster, 2003), 222.

12. Garth S. Jowett & Victoria O'Donnell: *Propaganda and persuasion* (Thousand Oaks, 1999 [1986]), 6, 11. Jämför Oliver Thomson: *Easily led. A history of propaganda* (Stroud, 1999), 5.

13. Anna Maria Forssberg: *Att hålla folket på gott humör. Informations-spridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655–1680* (Stockholm, 2005), 31–33; Anna Maria Forssberg: *The story of war. Church and propaganda in France and Sweden, 1610–1710* (Lund, 2016), 13, 18–19, 22. Se även Joan Michèle Coutu: *Persuasion and propaganda. Monuments and the eighteenth-century British empire* (Montreal, 2006); Pasi Ihalainen: *Protestant nations redefined. Changing perceptions of national identity in the rhetoric of the English, Dutch and Swedish public churches, 1685–1772* (Leiden, 2005); Joad Raymond: *Pamphlets and pamphleteering in early modern Britain* (Cambridge, 2003).

14. Bernd Söseman: "Einführende Bemerkungen zur Erforschung der Geschichte der Medien und der öffentlichen Kommunikation in Preußen" i Bernd Söseman (red.): *Kommunikation und Medien in Preussen vom 16. bis zum 19. Jahrhundert* (Stuttgart, 2002), 15.

15. För integrationspropaganda och agitationspropaganda, se Stanley B. Cunningham: *The idea of propaganda. A reconstruction* (Westport, 2002), 66; Carlos F. Noreña: *Imperial ideals in the Roman West. Representation, Circulation, Power* (Cambridge, 2011), 18; Jacques Ellul: *Propaganda. The formation of men's attitudes*, eng. övers. (New York, 1973) [1965], 70–79.

16. Oscarsson: "Svensk 1700-talsjournalistik på den europeiska arenan", 41. Gjørwell har figurerat i ett antal studier, som Anne Bergs *Kampen om befolkningen. Den svenska nationsformeringens utveckling och sociopolitiska förutsättningar, ca 1780–1860* (Uppsala, 2011), Stig Bobergs *Kunglig krigspropaganda* (1967), Jakob Christenssons *Lyckoriket* (1996), Sten Högnäs *Människans nöjen och elände. Gyllenborg och upplysningen* (Lund, 1988), Lars Lindholms *Johan Hinric Lidén. Lärd och resenär* (Uppsala, 1978), Ann Öhrbergs *Samtalets retorik* (2014), Andreas Önnersfors *Svenska Pommern. Kulturmöten och identifikation 1720–1815* (Lund, 2003) och artikelförfattarens avhandling *Det nära främmande. Svensk lärdom och politik i en tysk tidning, 1753–1792* (Uppsala, 2009). Det senaste tillskottet till forskningen är Stefan Ekmans "Dåren, den dygdige medborgaren och den skadlige filosofen. Carl Christopher Gjørwells bilder av Rousseau i *Den Svenska Mercurius 1755–1765*" i Jennie Nell & Alfred Sjödin (red.): *Kritik och beundran. Jean-Jacques Rousseau och Sverige 1750–1850* (Lund, 2017).

17. Oscarsson: "Svensk 1700-talsjournalistik på den europeiska arenan" (2001); Oscarsson: "Rikets Frihet, Borgerlig Frihet, Skrif-Frihet" (2003); Boberg: *Kunglig krigspropaganda*; Berg: *Kampen om befolkningen*, kapitel 2, för statspatriotismen, se 57–59, 77, för Gjørwells krigsrapportering, se 59–63.

18. Mikael Alm: *Kungssord i elfte timmen. Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772–1809* (Stockholm, 2002), 53; Hallberg: *Ages of liberty*, 234–239, 259–260, 281; Annie Mattsson: *Komediant och riksförrädare. Handskriftscirkulerade smådeskrifter mot Gustaf III* (Uppsala, 2010), 54–59; Magnus Nyman: *Press mot friheten. Opinionsbildning i de svenska tidningarna och åsiktsbrytningar om minoriteter 1772–1786* (Uppsala, 1988), 91–92; Marie-Christine Skuncke: *Gustaf III – Det offentliga barnet. En prins retoriska och politiska fostran* (Stockholm, 1993), 241, 270, 276, 281; Henrika Tandefelt: *Konsten att härska. Gustaf III inför sina undersåtar* (Helsingfors, 2008), 16.

19. Skuncke: *Gustaf III*, 281.

20. Mattsson: *Komediant och riksförrädare*, 54; Hallberg: *Ages of liberty*, 255–256.

21. "Til läsaren [II]", *Krigstidningar för året 1789* (KT), 218–219; "Til läsaren [I]", KT, 2–3. En ingång till Gjørwells egen syn på relationen mellan sanning och lydnad är hans försanthållande att han som undersåte var förpliktad att bibringa den internationella pressen sannfärdig och någorlunda detaljerad information och att korrigera uppgifter från okunniga, ogina eller antagonistiska källor i utländska periodika; detta var hans "Sätt att lyda och tjena". "Til läsaren [I]", KT, 2–3.

22. Oscarsson: "Svensk 1700-talsjournalistik på den europeiska arenan", 51, 63; Boberg: *Kunglig krigspropaganda*, 143.

23. Skuncke: *Gustaf III*, 36, 166, 241, 252, 272, 274, 281; Mattsson: *Komediant och riksförrädare*, 55–56; Hallberg: *Ages of liberty*, 233–234, 251–252, 263–265, 267, 277–278. För utförliga behandlingar av den gustavianska regimens självbild och propaganda, se Mikael Alms *Kungssord i elfte timmen* (2002), Jennie Nells *Vivat vår monark! Carl*

Michael Bellmans panegyrik över Gustaf III 1771–1792 (Lund, 2011) och Henrika Tandefelts *Konsten att härska* (2008).

24. Skuncke: *Gustaf III*, 79, 175, 251, 272; Nell: *Vivat vår monark*, 69–70, 72; Mattsson: *Komediant och riksförädare*, 55, 152–153.

25. "Imitation", *Almänna tidningar* (AT) nr 184, 21/8 1772.

26. "Öfwersättning, af: MAGNUS fuit GUSTAVUS & c. [...]", AT nr 190, 28/8 1772; "Til Hans Majestät Konungen [...]", *Nya almänna tidningar. Första delen. För månaderna januarius, februarius och martius, år 1773* (Stockholm, 1773), 5–6, 8; "Swar på den i Almänna tidningarne [...] införde granskning [...] öfwer et til Konungens lof nyligen hållit tal. (Slutet. [...])", *Nya almänna tidningar* (NAT), 172–173.

27. "Til Hans Majestät Konungen [...]", NAT, 7–8; "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen [III]", NAT, 70.

28. "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen [III]", NAT, 70; "Bref [...] rörande Hr Abbe Michelessis nyligen utkomne Berättelse [II]", NAT, 124–125.

29. "Skalde-qwäde. En wälgörande konung, betraktad den 19 august. 1772. Til Sverige", AT nr 205, 15/9 1772; "Swenska tankar, öfwer d. 19 augusti 1772 [...]", AT 208, 18/9 1772.

30. "Tal, hållit, af hr mag. Pehr Carlsson", AT nr 209, 19/9 1772; "Til Hans Majestät Konungen [...]", NAT, 8; "Kungörelse", AT nr 191, 29/8 1772.

31. "Berättelse om skådespelet, på Stora Kongl. Theatren i Stockholm, den 19 augusti år 1789", KT, 193–196.

32. "Stralsund", 20/7, KT, 120; "Berättelse om skådespelet", KT, 197–198.

33. "Nya hylnings-eden, den 21 aug. 1772", AT nr 187, 25/8 1772; "Sverige", AT nr 185, 22/8 1772.

34. "Sten-stil. Ristad den 25 aug. 1772", AT nr 189, 27/8 1772; "Reflexion, öfwer föregående Kgl. förordning", AT nr 191, 29/8 1772; "Tal, hållit af frih[erre]. Carl Hjerta [...]", AT nr 200, 9/9 1772; "Nya hylningen", AT nr 203, 12/9 1772.

35. "Bref [...] rörande Hr Abbe Michelessis nyligen utkomne Berättelse [III]", NAT, 142; "Til Hans Majestät Konungen [...]", NAT, 5–6; "På Hans Maj:ts Konungens födelse-dag, den 24 jan. 1773", NAT, 171–172.

36. "Stockholm", 1/8, KT, 112; "Louisa", 20/7, KT, 95; "Stralsund", 20/7, KT, 118. Se även "Utdrag utur *Veckobladet för Gefleborgs-län* [...] rörande: bevärningen uti samma län och staden Gefle [...]", KT, 228; "Berättelse, om försvars-anstalterne på Gothland", KT, 233–237; "Utdrag af et bref, dat. Kongl. svenska hög-qvarteret i Högfors uti ryska Finland", KT, 284. Jämför Berg: *Kampen om befolkningen*, 60–63.

37. "Berättelse om skådespelet", KT, 193.

38. *Ibid.*, 193–194. För folkets kärlek till Gustav III, se även "Wenersborg", 25/8, KT, 255.

39. "Skål, den 19 aug. 1772", AT nr 190, 28/8 1772; "Öfwer d. 19 och 21 aug. 1772", AT nr 191, 29/8 1772; "Öfwer d. 19 aug. 1772; ifrån landet", AT nr 188, 26/8 1772; "Öfwer d. 19 aug. 1772", AT nr 197, 5/9 1772; "Nya hylningen, firad i Götheborg [...]", AT nr 203, 12/9 1772; "Sann-saga, den 19 aug. 1772 [...]", AT nr 192, 31/8 1772; "Tal, hållit, af hr mag. Pehr Carlsson [...]", AT nr 209, 19/9 1772.

40. "Öfwer d. 19 och 21 aug. 1772", AT nr 191, 29/8 1772; "Tal, hållit d. 8 sept. 1772 uti Stockholms consistorio [...]", AT nr 207, 17/9 1772; "En wälgörande konung", AT nr 205, 15/9 1772. För den solsymbolik som omgav tidigmoderna monarker, se Skuncke: *Gustaf III*, 36, 78, 80.

41. "På Hans Maj:ts Konungens födelse-dag, den 24 jan. 1773", NAT, 171-172; "Öfwer den 24 jan. 1773", NAT, 181-182; "Til Hans Majestät Konungen [...]", NAT, 5.
42. "Wenersborg", 25/8, KT, 255; "Marstrand", 25/8, KT, 255-256; "Berättelse, om försvars-anstalterne på Gothland [...]", KT, 236; "Malmö", 29/8, KT, 239; "Nyköping", 26/8, KT, 255; "Fahlun", 22/8, KT, 207.
43. För konungen och krigföringen, se till exempel "Kymenegård" 10/8, KT, 174-175; "Kymenegård", 13/8, KT, 192; "Lovisa", 6/9, KT, 270. För hans närvaro på slagfältet, se "Lovisa", 6/9, KT, 270; "Wexiö", KT, 240. Se även "Lovisa", 24/7, KT, 126; "Kongl. Maj:ts skrivelse til des regering uti Stockholm, rörande sjöslaget vid Swensksund", KT, 225; "Utdrag af et bref, dat. Kongl. svenska hög-qvarteret i Högfors uti ryska Finland", KT, 281.
44. "Öfwer den 19 augusti 1771 [sic]", AT nr 186, 24/8 1772; "Tal, hållit af frih[erre]. Carl Hjerta [...]", AT nr 200, 9/9 1772.
45. "Stockholm", NAT, 191-192; "Skara", NAT, 56; "Til Hans Majestät Konungen [...]", NAT, 5; "Öfwer den 24 jan. 1773", NAT, 182.
46. "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen, år 1772 [I]", NAT, 54; "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen [II]", NAT, 59; "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen [III]", NAT, 68-71; "Bref [...] rörande Hr Abbe Michelessis nyligen utkomne Berättelse [II]", NAT, 124-125.
47. "Sinnebilder", NAT, 28; "Öfwer den 24 jan. 1773", NAT, 183; "Öfwer d. 19 och 21 aug. 1772", AT nr 191, 29/8 1772; "En wälgörande konung", AT nr 205, 15/9 1772; "Sann-saga, den 19 aug. 1772", AT nr 192, 31/8 1772.
48. "Skål, sunnen [...] på Stadshuset i Stockholm, d. 5 sept. 1772", AT nr 200, 9/9 1772; "Swenska tankar", AT 208, 18/9 1772; "Swar på den i Almänna tidningarne [...] införde granskning", NAT, 172-173.
49. Se till exempel "Skålar, i anledning af d. 21 aug. 1772", AT nr 187, 25/8 1772; "Skål, den 19 aug. 1772", AT nr 190, 28/8 1772; "Reflexion, öfwer föregående Kgl. förordning", AT nr 191, 29/8 1772; "Sång-stycke", AT nr 197, 5/9 1772; "På Hans Maj:ts Konungens födelse-dag, den 24 jan. 1773", NAT, 171.
50. "Tankar, yttrade d. 19 aug. 1772", AT nr 191, 29/8 1772; "Skål, den 19 aug. 1772", AT nr 190, 28/8 1772; "Öfwer d. 19 och 21 aug. 1772", AT nr 191, 29/8 1772; "Tal, hållit, af hr mag. Pehr Carlsson", AT nr 209, 19/9 1772.
51. "Swenska tankar", AT 208, 18/9 1772, 1772; "Sång-stycke", AT nr 197, 5/9 1772.
52. "Öfwer d. 19 aug. 1772; ifrån landet", AT nr 188, 26/8 1772; "Öfwer d. 19 aug. 1772", AT nr 197, 5/9 1772; "Skalde-bref, til öfwersten och commendeuren friherre Sprengtporten [...]", AT nr 201, 10/9 1772; "Swenska tankar", AT 208, 18/9 1772; "En wälgörande konung", AT nr 205, 15/9 1772; "Götheborg", NAT, 24; "Stockholm", NAT, 192.
53. "Bref [...] rörande Hr Abbe Michelessis nyligen utkomne Berättelse, om swenska revolutionen i aug. 1772 [III]", NAT, 138-142; "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen [II]", NAT, 59, 61-62; "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen [I]", NAT, 53-54; "Götheborg", NAT, 22.
54. "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen [I]", NAT, 51-52; "Berättelse, om den i Swerige timade regements-förändringen [II]", NAT, 62-63.
55. "Anmärkningar, öfver nuvarande politiska tilståndet uti Ryssland [II]", KT, 85; "Anmärkningar, öfver nuvarande politiska tilståndet uti Ryssland [III]", KT, 101;

”Anmärkningar, öfver nuvarande politiska tilståndet uti Ryssland [IV]”, KT, 108; ”Anmärkningar, öfver nuvarande politiska tilståndet uti Ryssland [V]”, KT, 150.

56. ”Stralsund”, 20/7, KT, 118–119; ”Nyköping”, 26/8, KT, 255; ”Utdrag af et bref, dat. Kongl. svenska hög-qvarteret i Högfors uti ryska Finland, d. 30 julii 1789”, KT, 281. Jämför Berg: *Kampen om befolkningen*, 59–60.

57. ”Anmärkningar, öfver nuvarande politiska tilståndet uti Ryssland [V]”, KT, 148; ”Stralsund”, 20/7, KT, 119. Se även ”Marstrand”, 25/8, KT, 256.

58. ”Utdrag af et bref, dat. Kongl. svenska hög-qvarteret i Högfors uti ryska Finland”, KT, 281–284.

59. ”Louisa”, 20/7, KT, 95; ”Wexiö”, KT, 240.

60. ”Utdrag af et bref [...] rörande sjöslaget d. 26 julii 1789 [...]”, KT, 169–171; ”Underdånig berättelse om förloppet af bataillen, emellan Kongl. Maj:ts flotta [...] och ryska flottan [...] den 26 julii 1789”, KT, 242–248. Se även ”Stockholm”, 8/8, KT, 128.

61. ”Berättelse, om svenska trouppernes seger vid Parkumäki uti Savolax, den 21 julii 1789”, KT, 201–203; ”Berättelse, om svenska trouppernes seger vid Parkumäki uti Savolax, den 21 julii 1789 [II]”, KT, 209–210.

62. ”Kongl. Maj:ts skrifvelse til des regering uti Stockholm, rörande sjöslaget vid Swensksund [...]”, KT, 225–228; ”Kongl. Maj:ts nådiga bref til öfver-amiralen grefve Ehrenswärd”, KT, 241; ”Lovisa”, 6/9, KT, 269–270; ”Borgo”, 8/9, KT, 272.

63. ”Berättelse om sjöslaget, den 26 julii 1789”, KT, 203–207; ”Carlsrona”, 23/8, KT, 224.

64. Den allmänna kritiken av Gustav III tilltog i styrka under 1780-talet. Christensson: *Lyckoriket*, 136, 138. Gjörwell noterade att utsikterna under 1789 nästan överallt blivit sämre och ”Sinnena så väl Regenter och Undersåtare emellan, som inom Medborgare uti en och samma Stat, så ovanligen, så olyksaligen söndrade”. Det finns ingen anledning att anta att den dystra betraktelsen syftade på Sverige; utifrån ordalydelsen bör hans måltavla snarast ha varit franska revolutionen. En förutsägelse om att den ryska adeln med bravur skulle komma att försöka öka sin frihet hade kunnat tolkas som en inlindad kritik av Gustav III:s styre om det inte vore för varningsord om ett polskt läge då inte ”Monarchien, sammanhållen af en Enda hand, kunde befalla”. ”Til läsaren [II]”, KT, 218; ”Anmärkningar, öfver nuvarande politiska tilståndet uti Ryssland [III]”, KT, 102.